

„Egy a lengyel a magyarral”

Kovács István: „Érdek és szeretet”. Lengyel visszaemlékezések a szabadságharcra 1848–1849. Magyar Napló, Budapest, 2016. 524 oldal

Új kötettel jelentkezett Kovács István, a kiváló történész, író, költő és polonista, a majd „ezeréves” magyar–lengyel kapcsolatok elsősorú szakértője. Munkájában tizenegy, az 1848–1849. évi magyar forradalom és szabadságharc időszakára vonatkozó lengyel visszaemlékezést tesz közzé, amelyek mintegy „külső szemszögből” mutatják be a „nagy év” magyarországi eseményeit és harcait.

A kötet előszavában a szerző előbb röviden áttekinti a magyar szabadságharc lengyel memoáriródműveit, az eddig magyarul is megjelent műveket, majd ismerteti válogatási és szerkesztési elveit. Ezt követően rövid, ámde annál tartalmasabb történeti bevezetőben az emlékiratok keletkezésének történelmi hátterét vázolja fel. A lengyelek helyzete az 1815-ös bécsi kongresszus utáni egyharmad évszázadban, illetve a lengyel légiók megalakulása és tevékenysége Magyarországon jobbra a szerző jó három évtizedes munkásságának köszönhetően már megismerhető itthon, ám az Osztrák Császársághoz tartozó Galícia 1830–1848 közötti történetének összefoglalása számos újdonságot tartalmaz még a korszakot jobban ismerő olvasók számára is. Ebből nyomon követhető, hogy milyen szoros kapcsolat létezett a hivatalos cs. kir., illetve a cári szervek minden igyekezete ellenére „Osztrák–Galícia” és „Orosz–Lengyelország” között az 1830–1831-es lengyel szabadságharc idején, majd annak bukása után milyen szervezkedések voltak az osztrák kézen lévő lengyel területeken. Ezek végül az 1846 februárjában kirobbant felkelésben érték el csúcspontjukat, a galíciai felkelő lengyel nemeseiket azonban zömmel ukrán származású pa-

rasztaik a cs. kir. adminisztráció cinkos együttműködésével javarészt lemeszárolták. (A magyar liberális ellenzék Kossuth Lajossal az élen igyekezett is tanulni az esetből, ám az „érdekegyesítés” a nemzetiségi többségű területeken nálunk sem sikerült, így 1848 nyarától a Délvidéken, majd ősztől Erdélyben is hasonló véres eseményekre került sor.) Hasonlóan tanulságos az 1848-as Porosz–Lengyelországban történtek, illetve a galíciai események összefoglalása is.

A fenti bevezetőt követi tematikus sorrendben a tizenegy visszaemlékezés közlése. Kovács István minden memoár előtt rövid, de alapos történeti felvezetőben mutatja be az adott visszaemlékezés írójának életét és pályafutását, illetve értékeli a közölt elbeszélés forrásértékét. Az emlékirók közössége (nemzetiségüket leszámítva) korántsem egységes: akad közöttük galíciai, oroszországi területekről származó, de Magyarországon élő lengyel egyaránt. Vannak közöttük „rég, harcedzett emigránsok” és alig tizenéves „ifjoncok” is. Többségük 1848-ban a galíciai nemzeti gárdák tagja, de akad olyan is, aki korábban a porosz hadsereg tüzértisztje volt. Zömükben a magyarországi lengyel légió sorait gyarapították, de van, aki az erdélyi lengyel légió vagy közvetlenül a magyar honvédsereg tagja lett. Így elbeszéléseik szinte az 1848–1849-es teljes magyarországi lengyel szerepvállalást „lefedik”, és átfogó képet adnak a lengyelek itteni mindennapjairól. A kötet külön értéke, hogy a közöltek közül hat visszaemlékezés, noha korábban már kiadták, jelenleg szinte hozzáférhetetlen, öt pedig most jelenik meg először nyomtatásban magyarul. A közlések többsége ugyanakkor nem tartalmazza a teljes memoárokat, hanem csak a magyarországi események szempontjából legfontosabb részeket.

Stanisław Bykowski visszaemlékezésének közölt részlete az 1848 tavaszán a galí-

ciai Sokalban létrejött nemzeti gárda megalkulását, majd feloszlását ismerteti, így a helyi viszonyokon kívül megismerhetjük azokat a magyar nemzetőrséghez hasonló egységeket is, ahonnan a magyarországi lengyel légiók a legtöbb képzett önkéntesüket nyerték. Jan Aleksander Fredro elbeszélésének részlete az 1848. november 2-i lembergi felkelés után történeteket, a Magyarországra való jövetel melletti döntés nehézségeit, az út fáradalmait és az első itt töltött hetek eseményeit mutatja be. Nagy veszteség, hogy a később kiváló színműíróvá lett szerző további feljegyzései a II. világháború során megsemmisültek, mivel igen élvezetes stílusban íródtak. Zygmunt Miłkowski nagy ívű memoárjának részlete egy igencsak kalandos pályafutást mutat be, hiszen szerzője 1848 tavaszán Kijevből indult el, és Galicián keresztül vándorolva érkezett Magyarországra, s lett a lengyel légió katonája. Az ő terjedelmes és tartalmas elbeszéléséből a pesti megalakulástól a törökországi emigrációig ismerhetjük meg a légió tevékenységét. Kazimierz Bielański visszaemlékezése az 1846. februári véres galíciai eseményeket, a lengyel összeesküvésben részt vevő családok életét és tragédiáit, továbbá a lengyel légió magyarországi harcait ismerteti egészen a szabadságharc leveréséig, Miłkowskival ellentétben (aki a gyalogságnál szolgált) elsősorban az ulánusok szemszögéből. Jacenty Grabowiecki emlékezéseiből, aki a légió tüzérségénél teljesített szolgálatot, részletesen megismerhetjük a lengyel légió pesti szervezésének kezdeteit és április végéig tartó tevékenységét. Számos, eddig ismeretlen adalékot találunk e munkában például az 1848. december – 1849. február közti időszakra vonatkozóan a tüzerek látásmódjából. Teofil Łapiński rövid memoárrészlete az eddigiektől eltérően egy a magyar honvédségbe belépő lengyel tiszt emlékeit összegzi. Ő az északi magyar hadtest tüzérségének megszervezését és az 1848. december 11-i budaméri ütközetet ismerteti részletesen. Roman Gaşiorowski rövid elbeszélése és két levele a budaméri

ütközet „utóhangjának”, a légió első kiemelkedő tetteinek, a bárcai összeecsapásnak, illetve 1849 augusztusában a légió ulánusai bánsági utóvédharcainak állít emléket. Władysław Bentkowski visszaemlékezése a légióban szolgáló lengyel tüzértiszt szemszögéből mutatja be az 1849 augusztusában lezajlott szőregi és temesvári csaták egy-egy emlékezetes epizódját, illetve a visszavonulás során a Teregovai-szoros biztosítását. Władysław Rucki emlékiratainak részlete már a Józef Bem tábornok szervezte erdélyi lengyel légió harcait ismerteti az 1849. július 10-i besztercei ütközettől egészen az augusztus 24–25-i zsibói fegyverletételig. Ez utóbbi azért is érdekes, mivel a légiónak erről a részéről és tevékenységéről aránylag keveset tudunk. Edmund Ślaski naplószerű emlékezése szintén kivételes, mivel írója aránylag későn, 1849 júniusában, szinte közvetlenül a cári csapatok inváziója előtt lépett magyar földre, majd csatlakozott az erdélyi lengyel légióhoz. A határlépéstől a zsibói fegyverletételig terjedő írás azonban nemcsak az utolsó erdélyi harcokról ad érzékletes leírást, hanem a magyar, illetve erdélyi „hátszagról” is 1849 forró nyarán. A kötetet záró visszaemlékezést egy a történelem viharai által szétszakított, magyar gyökerű, majd lengyel (litván) család Magyarországra visszatérő ágának egyik leszármazottja jegyzi. Julian Burchard memoárjából a Törökországba emigrált lengyelek mindennapjait, az internálás körülményeit, a belső vitákat, majd a szabadulást, valamint az író Máltán keresztül Franciaországba való útját ismerhetjük meg.

A szép kivitelű, a szereplőket és az eseményeket megörökítő korabeli fotókkal, grafikákkal és festményekkel illusztrált, igényes kiadványt a visszakeresést megkönnyítő személynévmutató zárja.

Foglalkoznunk kell természetesen a visszaemlékezések történeti értékével is. A közölt memoárokat rendszerint csak az események után több évtizeddel vetették papírra, így íróik egyes, emlékezetükből kiesett vagy megfakult epizódra, dátumra

nem vagy csak tévesen emlékezhetek. Hasonlóan torzító hatásúak voltak az emlékiratokra nézve a korabeli „szellemi irányvonalak” (például a „Görgei árulómítosz”) vagy a saját lengyel tábornokaik (Bem, Dembiński) tökéletességébe vetett „vakbuzgó hit”. Figyelemreméltó a korabeli magyar és lengyel „mentalitás” közti különbség is, amely a kölcsönös rokonszenv ellenére mindvégig jelen volt, s leginkább az egyes lengyel visszaemlékezők soraiból sugárzó „felsőbbbétudatból” érzékelhető. Mindez azonban az ilyen típusú visszaemlékezések esetében szinte természetes. Az efféle ténybeli tévedéseket és tévesztéseket, túlzásokat ugyanakkor magyarázó lábjegyzetekben lehet korrigálni. S ez az a terület, ahol a szerkesztő törekvéseit minden igyekezete ellenére sem kísérte teljes siker. Kovács István kiváló nyomozómunkájának köszönhetően szinte minden lengyel emlékezőről és résztvevőről pontos életrajzot tudott adni, a visszaemlékezések túlzásait is jól igazítja ki a Görgei-kérdés, illetve az egyes hadszínterek (főleg Felső-Magyarország, Erdély és a Délvidék) kapcsán. A főhadszíntérre vonatkozó események értékelésénél azonban több hiányossággal találkozunk. Ez azért is sajnálatos, mivel a szerző egy korábbi kötetében már sikeresen feloldotta ezeket az értelmezési problémákat.¹

Ezek zavaró mivoltára lássunk néhány konkrét példát. A visszaemlékezéseket olvasva sokszor tűnhet úgy, hogy a Délvidék harcaiban megedződött, a honvédség legjobb csapatait magában foglaló magyar III. hadtest és annak vezére, az igencsak erélyes Damjanich János tábornok szinte „meg se tudott mozdulni” a lengyel légionisták és vezetőik nélkül az 1849-es tavaszi hadjárat idején. Azonban az 1849. március 5-i szolnoki ütközet során Damjanich nem azért „habozott” (sőt akart „visszavonulni”), mert

először került szembe cs. kir. reguláris haderővel (125. old.), hanem mert meg akarta várni a Tisza túlsópartján gróf Vécsey Károly tábornok csapatainak lekötő támadását a cs. kir. hídfő ellen. A magyar előrenyomulás sem azért indult el végül, mert „Wysocki a csata kimeneteléért felelősséget vállalt” (125. old.), hanem mert Szolnokról egy mozdony robogott ki, hogy a közeli Abonyban állomásozó cs. kir. csapatokat értesítse a magyar támadásról és erősítést hozzon, így többé nem lehetett a túlsópartjára várni. A magyarországi lengyel légió „legendakörének” egyik meghatározó eleme szintén Szolnoknál az 1. ulánuszred 1. századának rohama a cs. kir. 3. dragonyosred ellen. Ám korántsem egyedül a lengyel ulánuszred érdeme az „egész ezrednyi” (valójában 6 helyett csak 4 századnyi) cs. kir. lovasság szétverése és a cs. kir. 1. lovasüteg elfogása. (29., 290. old.) Az összecsapást ugyanis az ulánusokat követő 3,5 századnyi magyar huszár bevetése döntötte el, megmentve az amúgy súlyos veszteséget szenvedett lengyel lovasokat a teljes megsemmisüléstől. A magyar–lengyel lovasság pedig nem 5, hanem csak 3 löveget zsákmányolt, azt is közösen, s nem a lengyelek egyedül. (Kicsit hasonló a helyzet itt is, mint a szerző által a szolnoki lovasrohammal egyébként sűrűn párba állított somosierrai ütközet esetében. (385. old.) Ott sem csupán a napóleoni Császári Gárda 1. lengyel könnyűlovas-ezredének 3. svadronja nyerte meg az ütközetet.)² Az 1849. április 6-i isaszegi

¹ Ezekre összefoglalóan lásd Kovács István: „...Mindvégig veletek voltunk”. *Lengyelek a magyar szabadságharcban*. Budapest, 1998. passim.

² A napóleoni háborúk során 1808. november 30-án somosierrai-szorosnál ütközött meg a fővárost, Madridot védő spanyol haderő az I. Napóleon császár vezette francia főerőkkel. Az ütközet során, miután a francia gyalogság átkaroló oszlopai a szárnyakon már lekötötték a spanyol gyalogság zömét, a császár parancsot adott a Gárda 1. lengyel könnyűlovas-ezrede 3. svadronjának, hogy foglalja el a szoros bejáratánál lévő spanyol ágyúállást, amely 2 löveggel rendelkezett. Miután ez (elsősorban az ágyúfedezeten lévő, alacsony harcértékű, zömmel népfelkelőkből és geril-

csatában a jobbszárnyon a lengyel légio 1. zászlóaljja, valamint a 60. (Wasa) sorgyalogezred 3. zászlóaljja korántsem Schlik „egész hadtestét” tartóztatta fel. (134–136. old.) Itt ugyanis a cs. kir. III. hadtestnek csupán a Fiedler-dandárját vetették be, amely előbb 4, majd 5 zászlóaljjal próbálta elfoglalni az erdőt a magyar III. hadtest 3. itt védekező zászlóaljától (az említett kettőn kívül ugyanis még itt harcolt a 3. (szegedi) honvédszászlóalj is, amiről Milkowski egyszerűen elfelejtkezett). Így is szép teljesítmény volt a terület megtartása a cs. kir. túlerővel szemben.

A fentiekől eltekintve a recenzens csak ajánlani tudja ezt a könyvet mindazoknak, akik alaposabban meg akarnak ismerkedni a lengyel emigráció alakjainak nem mindennapi élettörténeteivel, illetve a Magyarországon 1848–1849-ben vitézül harcoló lengyel légionistákkal.

KEMÉNY KRISZTIÁN

---

lából álló spanyol gyalogság megfutasának köszönhetően) a vitézül támadó lengyel lovasoknak sikerült, a győzelemtől „megittasodó” könnyűívosok folytatták a rohamot, és még két hasonló álláson verekedték át magukat. A szoros csúcspontján azonban beleütköztek a fő védőállásba, amely 10 lövegből és közel 2000 fős gyalogságból állt. Ezen már nem tudtak áttörni, a magukhoz térő spanyol gyalogosok pedig megkezdték a lendületüket veszített, szétszóródott, amúgy is jelentős veszteséget szenvedett lengyel lovasok bekerítését és lekasabolását. Őket végül a szorosba Napóleon által beküldött erősítés: az ezred másik három svadronja, valamint a Gárda vadászgyalogsága mentette ki szorult helyzetükből. A fő védőállás áttörését már ezek az erők hajtották végre: az ezred 1. svadronja itt, a 2. és 4. svadron az üldözés során nyújtott kimagasló teljesítményt. Így tehát nemcsak egy lengyel svadron, hanem a teljes ezred (1808. november 15. körül összesen 899 fő, ebből bevethető 715 fő) részt vett az ütközetben, és a lengyel lovasok vitathatatlan vitézsége mellett a francia gárdagyalogságnak is megvolt a maga korántsem elhanyagolható része a sikerben. Erre összefoglalóan lásd: Pawly, Ronald – Courcelle, Patrice: *Napoleon's Polish Lancers of the Imperial Guard*. Men-at-Arms 440. Osprey Publishing, 2007. 16–21.